

FORUM

REACTIE OP DE DAS BIJ BEVERWIJK

Toch nog even een reactie n.a.v. het artikel in 'Zoogdier' 13(3) over het vroegere voorkomen van de das in Noord- en Zuid-Holland door Jaap Mulder. Eind van de vijftiger jaren werd door Dr. A. van Wijngaarden en J. van de Peppel (Lutra 6: 1-60) een eerste landsdekkende inventarisatie van dassenburchten uitgevoerd in Nederland. Zonder het gemak van het fenomeen e-mail en met de soms beperkte bereikbaarheid van diverse natuurgebieden en landgoederen, voeg daar aan toe de niet altijd bereidwillige medewerking van landgoedeigenaren en jachtopzieners, hebben deze auteurs toch een redelijk beeld verkregen van de historische en toenmalige verspreiding van de das.

Wat betreft provincie Noord-Holland, wordt inderdaad alleen het voorkomen in Het Gooi ('s-Graveland, Huizen en Hilversum) genoemd. Voor Zuid-Holland, echter, worden de vangsten van niet minder dan tien dassen vermeld. Uit de duinstreek (Den Haag, 's-Gravenzande, Noordwijk, Noordwijkerhout en Rockanje) zijn zes meldingen bekend, alle van vóór 1900, terwijl de andere vier meldingen uit de Alblasserwaard (Bleskensgraaf (1930), Hoog Blokland (1946), Papendrecht (1900) en Wijngaarden (1930)) afkomstig zijn.

De meldingen van vóór 1900 uit het binnenduinstrandgebied zouden er op kunnen wijzen, dat de das in het verre verleden hier permanent voorkwam. Immers, juist de overgangen van duingebied naar achtergelegen graslanden vormden voor de das een geschikt woon- en voedselgebied. Met de bebouwing, het wegennet en de vaak voor de das ongeschikte agrarische gronden van vandaag, is het huidige potentiële dassenhabitat hier overigens sterk afgenomen.

In de Alblasserwaard werden de (zwervende?) dieren veelal aangetroffen in de vele aanwezige grienden (holle bomen als bewoning?). Gerard Slob (bekende amateur-bioloog en natuurvorser uit de

Alblasserwaard) vermeldt in het lokale blaadje 'Streekpraat' in het nummer van mei 1970, dat dassen voorheen ook gevonden werden op enkele donken (zandige, pleistocene opduikingen langs de rivieren) in de Alblasserwaard. In 1926 werd volgens Wim Jongejan (in 'Onze Waard', 20(1) van febr. 1989) ook al een das geschoten bij Hoog-Blokland. Nadien zijn, voorzover bekend, in de Alblasserwaard geen dassen meer opgedoken. Bijzonder opmerkelijk is de zichtmelding van een das uit de tachtiger jaren door Rien Reijnen in de Vijfheerenlanden (dus grenzend aan de Alblasserwaard) in de grienden tussen Vianen en Culemborg.

In 1979 werd door Daan Bruyster een belopen dassenpijp gevonden in de Dordtse Biesbosch, in een oude rietheuvel, die later in dat jaar weer voorgoed is verlaten.

Tenslotte, om de informatie over voorkomen van dassen in Noord- en Zuid-Holland zo compleet mogelijk weer te geven, nog enkele waarnemingen van recente datum. Naast de solitaire das, die zich een aantal jaren heeft opgehouden op het terrein van de Muidense kruisfabriek (zie ook J. Vink & M. Melchers in 'Zoogdier', 6(1), 1995), is op 4 juli 1988 een das doodge-

reden direct aan de westzijde van het Naardermeer. Dit dier hield zich hier al enkele maanden op. Aan de oostzijde van het Naardermeer, in het gebied De Laegskamp, zou zich enkele jaren daarvoor ook een das tijdelijk gevestigd hebben. De doodgereden das bij Amsterdam, die Jaap Mulder vermeldt, was vermoedelijk hetzelfde exemplaar, dat in Driemond in februari 1989 's avonds zou zijn gezien bij het tuincomplex Linnaeushof (De Das, p.9 In: M. Melchers & G. Timmermans, 1990: 'Haring in het IJ, de verborgen dierenwereld van Amsterdam').

Wilt u reageren op deze tekst en stellingname, stuur dan uw reactie naar de redactie van 'Zoogdier' onder vermelding van:

'Forum Das bij Beverwijk'.

Last but not least: de meest westelijke dassenpopulatie van Nederland bevond zich in Zeeuws-Vlaanderen in het poldergebied ten noorden van Hulst. De dassen hadden hier hun burchten in de polderdijken. De laatste waarneming dateert hier van 1974. In 1979 heb ik hier, samen met Jaap Wiertz, de verlaten, maar goed herkenbare dassenburchten nog bezocht ten behoeve van de landelijke dassencensus. Hoewel de das sinds 1990 toch duidelijk bezig is met een 'come back' in Nederland, blijft het in Noord- en Zuid-Holland opmerkelijk stil met waarnemingen van levende of dode dassen, buiten het verspreidingsgebied van de toenemende Goois-Utrechtse dassenpopulatie. Wat een dode das bij Beverwijk al niet teweeg kan brengen!

Hans Vink

DE VZZ EN DE UTRECHTERS SLUITER EN VAN HEERDT

In het Jubileumboek van de VZZ "Op zoek naar zoogdieren" valt te lezen dat Van den Brink aan Scheygrond schrijft (pagina 25) dat het hem dwars zit dat de vleermuisonderzoekers J.W. Sluiter en P. F. van Heerdt niet mee willen doen. Er wordt echter niet vermeld waarom zij dat niet wilden.

Als bestuurslid van de Nederlandse Dierkundige Vereniging was Van Heerdt (figuur 1) van mening, dat de VZZ een werkgroep van die vereniging moest worden. Daarom weerde hij zich tegen deze 'balkanisering', waar de VZZ zich in een later stadium ook tegen verzette (pagina 61). Daar voelden Van den Brink c.s. niets voor en, consequent als Van Heerdt was, werd hij derhalve geen lid. Uit solidariteit met Van Heerdt werd Sluiter (figuur 2) daarom evenmin lid. Op pagina 145 wordt dit feit nogmaals gememoreerd. Het gevolg was, dat het grootste deel van het toenmalige vleermuisonderzoek zich buiten de VZZ om

François van Heerdt in 1957. Hij was van mening dat de VZZ werkgroep van de Nederlandse Dierkundige Vereniging moest worden, waar hij bij de oprichting van de VZZ bestuurslid van was. Toen dat niet gebeurde, weigerde hij lid te worden van de VZZ. Foto: Aldo M. Voûte

De eerste vleermuisexcursie in Zuid-Limburg vond plaats van 15 tot 18 december 1938. Van links naar rechts: Prof. Chr.P. Raven, Piet J. Beld, G.A. Brouwer, Wout van Itterson, P. François van Heerdt, Con.J. Broers, Leo Bels, Arie Punt, Riekje Bruinsma, Jan Th. Montagne, Ir. D.C. van Schaik. Foto: onbekend.

voltrok. Als leerling en vriend van beide Utrechters (niet Utrechters!) en omdat zij dat als "verraad" zouden beschouwen, werd ik daarom ook pas laat (ik denk in 1966) lid van de VZZ., toen ik bij de Vakgroep Natuurbehoud en Natuurbeheer van de Landbouwhogeschool in Wageningen aangesteld werd.

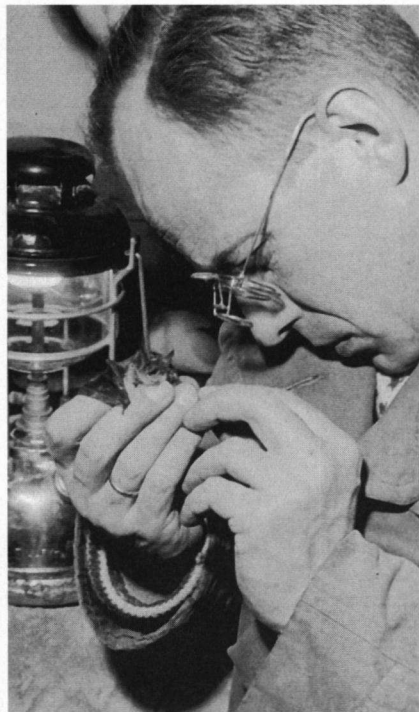
Een andere opmerking over vleermuizen in het jubileumboek: op pagina 82 staat dat de eerste vleermuistellingen in 1943 werden verricht. De bron van deze bewering wordt helaas niet vermeld. Leo Bels promoveerde in 1952 op een proefschrift dat 15 jaar vleermuis-onderzoek behelsde (pagina 81). Een eenvoudig rekensommetje leert, dat zijn tellingen dus in 1938 moeten zijn begonnen en niet in 1943. Dit klopt met de literatuur (Bels, 1952) en met de foto, die bij de eerste vleermuisexcursie in Zuid-Limburg werd gemaakt (figuur 3). De oprichters van de Stichting Vleermuis-Onderzoek (SVO) beschouwden Leo Bels als de grondlegger van het vleermuisonderzoek in Nederland en noemden de SVO daarom de "Dr Leo Bels Stichting".

Wim Bongers

Literatuur

Bels, L., 1952. Fifteen years of bat banding in the Netherlands. - Publicaties van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg 5,99 pp.

Jan. W. Sluiter in 1957. Uit solidariteit met Van Heerdt sloot hij zich niet aan bij de VZZ. Foto: Aldo M. Voûte

WAAROM STICHTING VLEERMUISONDERZOEK GEEN WERKGROEP WERD VAN DE VZZ

Wat al te gemakkelijk wordt in het Jubileumboek van de VZZ "Op zoek naar Zoogdieren" (op pagina 41) gezegd, dat het werken met de bat detector "in zwang" is gekomen. Het werken met detectors vereist een grote vaardigheid en die is door de medewerkers van het Vleermuis Atlas Project geleidelijk ontwikkeld. Terecht worden Wouter Helmer en Herman Limpens in het Jubileumboek als pioniers genoemd. Helmer was de eerste, die de mogelijkheid bewees van het gebruik van de bat detector voor het onderzoeken van vleermuisgedrag in het veld (Helmer, 1983).

Bij andere vleermuisonderzoekers heerste hierover aanvankelijk grote scepsis. Inderdaad is Herman Limpens naar Zweden gegaan om daar dit vak te leren bij prof. dr Ingemar Ahlén. Hij deed dat onder mijn leiding, als student biologie aan de Landbouwwuniversiteit, voor het afstudeervak Natuurbeheer (Limpens, 1984). Terug in Nederland rijpte het idee om een inventarisatie van geheel Nederland ter hand te nemen: het Vleermuis Atlas-Project (VAP), min of meer bedoeld als promotieonderzoek. De Vakgroep Natuurbeheer voelde daar niet voor, zodat wij besloten om subsidie buiten de Landbouwwuniversiteit te vragen, met name bij het Prins Bernhard Fonds en bij het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij. Hiertoe richtte ik, samen met Aldo Voûte en Peter Lina, de Stichting Vleermuisonderzoek (SVO) op. Ik was er van uitgegaan dat dit een stichting zou moeten worden van de Commissie voor Onderzoek en Bescherming van Vleermuizen (COBV) van de VZZ, maar de COBV was terughoudend, zoals beschreven op pagina 44, en ook het bestuur van de VZZ zag het nut van de SVO niet in.

Het inventariseren met behulp van bat detectors heeft door het Atlas-Project (Limpens *et al.*, 1997) een geweldige impuls gekregen, die internationaal navolging vond. Daartoe heeft de eerste European Bat Detector Workshop in Gorssel, die door de SVO is georganiseerd, belangrijk bijgedragen (zie Kapteyn, 1993).

Hoewel het driehoofdige bestuur van de SVO twee leden van de COBV telde, was de COBV duidelijk afhoudend, wat in den lande aanleiding was tot veel verwarring. Gaandeweg kwamen de vleermuisonderzoekers er achter dat de COBV 's-winters dezelfde vleermuizen telde als de SVO 's-zomers en dat de tellers meestal dezelfde personen waren! Het vormen van één organisatie en één databank zou voor de hand liggen. Echter, in 1988 werd pas besloten tot een samenwerkingsverband tussen COBV en SVO. In 1990 fuseerden SVO en COBV tot één organisatie: de Vleermuiswerkgroep Nederland (VLEN). Het is dus niet zoals op pagina 44 valt te lezen, dat de COBV de VLEN heeft opgericht. Pas in 1996 werd de VLEN een werkgroep van de VZZ.

De Nieuwsbrief van het Vleermuis Atlas-Project

De eerste nieuwsbrief (pagina 85) dateert niet van 1989, maar van oktober 1987. Dat is een interessant nummer waarvan het lezen ieder, die belangstelling heeft voor het ontstaan van de VLEN, aangeraden wordt. De verwarring is waarschijnlijk ontstaan, doordat de nummering (om niet te achterhalen redenen) in 1989 opnieuw is begonnen.

Vleermuisbescherming

Op pagina 145 staat dat Sluiter, Van Heerdt & De Smidt "al in 1956 een boekje over vleermuizen" publiceerden. Hier had de publicatie van Van

Eijndhoven (1955) niet mogen ontbreken, al was het alleen maar vanwege de prioriteit. Het boekje van Sluiter *et al.* (1956) kwam tot stand, doordat De Smidt, als dienstweigeraar werkzaam bij het Staatsbosbeheer, opdracht kreeg een dergelijk boekje te schrijven. Sluiter en Van Heerdt vonden dat voor hem een te zware opgave, wat uitmondde in een boekje van hen drieën gezamenlijk.

Wim Bongers

Literatuur

Helmer, W., 1983. Vleermuizen, in het bijzonder boombewonende vleermuizen, in

een bosgebied bij Nijmegen. Vakgroep Dierecologie, Katholieke Universiteit Nijmegen, Rapport 203.

Kapteyn, K. (Ed.), 1993. Proceedings of the First European Bat Detector Workshop, Gorsel, July 1-5, 1991. - Netherlands Bat Research Foundation: 128 pp.

Lange, R., A. Martens, K. Schulte Fishedick & F. Van der Vliet, 2002. Op zoek naar zoogdieren.-KNNV Uitgeverij/VZZ, 208 pp.

Limpens, H.J.G.A., 1984. Bats in Middle Sweden, influence of habitat, insect abundance and wheather on the distribution and density of hunting bats (*Chiroptera*) in two areas in middle Sweden. - Vakgroep Natuurbeheer, Landbouwniversiteit Wageningen, Rapport 782.

Limpens, H.J.G.A., K. Mostert & W. Bongers (Red.), 1997. Atlas van de Nederlandse vleermuizen. Onderzoek naar verspreiding en ecologie. - KNNV Uitgeverij 260 pp.

Sluiter, J.W., P.F. van Heerdt & J.Th. de Smidt, 1957. Bescherming van vleermuizen in Nederland. - Uitg. Linders, Arnhem, 51 pp.

Wilt u reageren op deze tekst en stellingname, stuur dan uw reactie naar de redactie van 'Zoogdier' onder vermelding van:

'Forum Stichting Vleermuisonderzoek'.

WEBSITE VZZ

Nadat ik had toegezegd om de website van de VZZ te recenseren surfte ik maar direct even naar de startpagina van www.vzz.nl. Wat beklijft is het visitekaartje van een dynamische en veelzijdige club. De tekst is voor een startpagina nogal lang.

Zou het niet beter zijn om een hoofdstukje aan de missie te wijden en daar in de startpagina vooral naar verwijzen? Vervolgens gekeken bij Monitoring. Het algemene stukje is informatief, al is de eigen visie daarop wat summier neergezet. Voor zes soorten of soortgroepen zijn er deelmeetnetten waar de teller uit kan kiezen. Wat sturing naar prioriteit zou hier voor de goedwillende zoogdier-teller-in-de-dop wel prettig zijn. Intrigerend is het stukje over dichtheids-schattingen, een leuk eigen initiatief. Vervolgens doorgelikt naar informatie per soort, een alleraardigst hoofdstuk met veel 'weetjes'. Daarna het Laatste Nieuws bezocht, dat helaas uit het voorjaar stamt terwijl de herfstbladeren nu toch heus vallen. Voor een buitenstaander niet erg maar, de zoogdierfanaat leert frequent website-bezoek zo wel af.

Al met al een enthousiaste website. Wel jammer dat er weinig aandacht is voor de Vereniging Onderzoek Flora en Fauna (VOFF), de paraplu waaronder clubs zoals de VZZ, de Vlinderstichting en SOVON opereren als het om onderzoek gaat. Deze samenwerking wordt voor de VZZ steeds belangrijker, bijvoorbeeld als inhoudelijke bron van inspiratie. Neem vogels en zoogdieren; beide zijn op elkaar aangewezen. Zo hebben vossen de gewoonte om op een weidevogel te knagen, wat door weinigen wordt gewaardeerd. Maar waarom? Door toename van vossen of door gebrek aan alternatieve prooi? De afname van konijnen door VHS bemoeilijkt het leven van veel vogelsoorten doordat konijnenholen (broedplaatsen) verdwijnen en de vegetatie verandert. Meer gecombineerd onderzoek, gevolgd door gerichte bescherming, op verschillende instapniveaus, wordt in de komende jaren de uitdaging, ook voor VZZ-ers.

Wilt u reageren op deze tekst en stellingname, stuur dan uw reactie naar de redactie van 'Zoogdier' onder vermelding van:

'Forum VZZ-website'.

Rob Vogel
SOVON Vogelonderzoek Nederland

DE GESCHIEDENIS VAN DE HAMSTER IN NEDERLAND

De historische bijdragen van Anneke Clason en Johan Thissen in Zoogdier 13(2) en 13(3) over het voorkomen van deze soort behoeven een niet onbelangrijke aanvulling, waardoor wellicht een beter inzicht verkregen kan worden over het tijdstip van verschijning van de hamster in Limburg.

In "Duizend jaar weer, wind en water in de Lage Landen" van J. Buisman, deel 3 (1450 - 1575), is op bladzijde 456 onder de kop: "Aardwolven: zonderling en nooit eerder gezien" te lezen: "In Dortmund hebben, rond Bartholomeus, 24 augustus 1538, enkele honden een paar zonderlinge dieren te pakken gekregen en, blijkbaar, doodgebeten. Men hangt ze als curiositeit op in de Westpoort. De smid en stadshistoricus Dietrich Westhoff, altijd klaarwakker als het om sensationeel nieuws gaat, weet er alles van: "(...) und hetten dusse gestalt, dat sie ungeveerlich so groet als vier molworme ader (of) goer (...) gewesen, hadden korte brede koppe wie ein kulig (...) roet wie ein vos, die haer aver ir lijf grae als ein wulf, under dem buke swarte haer mit einem witen vlexen, ouch neegst dem buke an den vuerlenden wite vlexen wie ouch an den voten; waren breit mit korten sterteken (staartje), runde ruwe dicke bene wie ein goer, lange scharpe klaen (klauwen), vier grote lange scharpe tende in dem munde, und worden van dem gemeinen man "ertwulve" genoempt". De beesten leven op de akkers, bijten gerst en haver af en stoppen die in de grond. "Van dussem erdwulf ader beisten was nuwerlde hyr imlande gehoert. Ich swige, dat man hyr belevet hette" (Westhof, Dortmund 434).

Het gaat hier om hamsters, oorspronkelijk woonachtig in de Aziatische en Oost-Europese steppen. Waarschijnlijk zijn ze tijdens de warme, droge zomers

van de jaren dertig naar het westen gekomen, aldus Buisman.

Het lijkt er dus op dat de eerste hamsters na 1538 Limburg hebben bereikt en zeker al enige jaren voor de hamsterplaag van 1879 aanwezig waren. De anatomie van de hamster, wiens poten meer voor graven dan voor lopen zijn ontwikkeld, geven ook aanleiding om te veronderstellen dat het dier er heel lang over heeft gedaan om, via de graanvelden in Midden-Europa, de provincie Limburg te bereiken.

Ik verwacht dat in de Limburgse archieven de datum 1879 nog wel te vervroegen zal zijn. Maar, wanneer de eerste hamster over de huidige grens is gekropen zal wel altijd een geheim blijven.

J. Wolters

Wilt u reageren op deze tekst en stellingname, stuur dan uw reactie naar de redactie van 'Zoogdier' onder vermelding van:

'Forum Hamster'.